

Red de verkiezingen

Een routeplanner

Luc Huyse

April 2017

Inhoud

Vooraf.....	4
Het hart is ziek	5
1. De kiezer is de verliezer	6
2. Macht zonder gezag.....	11
3. Verzwakte bron van stuurkracht.....	12
Het kan anders	15
1. Afrekenen met politiek onfatsoen	15
2. De chronische verkiezingskoorts terugdringen	22
3. Staak het sluiks hamsteren van macht en invloed	22
4. Steden en gemeenten als proeftuin.....	29
Tot slot	32
Dank	33

Vooraf

David Van Reybrouck heeft gelijk. Er zijn vele redenen om tegen verkiezingen te zijn. En om op zoek te gaan naar wat er in de plaats kan komen. Van loting tot G1000-achtig overleg tussen burgers. Toch is dat niet genoeg.

Verkiezingen zullen niet verdwijnen. Ze zullen nog vele jaren, alleen of in partnerschap met nieuwkomers, tonen wat democratie is of zou moeten zijn. Maar in de staat waarin ze nu verkeren zal dat niet lukken. Ze zijn op de dool. De tijd om hen te redden ebt weg. Daarom deze routeplanner voor een heilzame doorstart.

Het hart is ziek

Verkiezingen zijn het hart van de parlementaire democratie. Zo wordt het al decennialang gezien en gezegd. Maar doet de stembus dat nog, de kiezer toelaten om bakens grondig en duurzaam te verzetten? Velen twijfelen daaraan. In zowat alle Europese landen, de jonge democratieën in Centraal Europa inclusief, daalt het enthousiasme voor verkiezingen. Minder burgers gaan stemmen. Het scepticisme van nogal wat kiezers laat zich ook voelen in hun stemgedrag. Ze zijn wispelturig of haken af, lopen en masse over naar wie de kracht van de verandering beweert te bezitten of leveren een nauwelijks te ontcijferen boodschap af.

In *De stad der zienden* (2005) heeft schrijver José Saramago die stemming perfect getekend. Hij heeft het over stembiljetten die druppelsgewijs en zonder enthousiasme in de bus vallen, 'als herfstbladeren die loslaten van de boom'. En over de kiezers: '... dat ze hebben gestemd zoals ze hebben gestemd omdat ze teleurgesteld waren en geen andere manier wisten om goed duidelijk te maken hoe teleurgesteld precies, dat ze hun hele leven braaf naar de stembus waren gegaan en je zag wat dat had opgeleverd.'

De kiezer is soms moe, soms cynisch of rebels. De verklaring daarvoor gaat alle richtingen uit. Bij ons wijten sommige politici die nukkigheid aan de verzuring die het land en zijn bevolking in haar greep heeft. Dat is de gemakkelijkste diagnose, mea culpa slaan op de borst van een ander. Ik zie het anders. Het hart van de democratie is ziek, zwaar ziek. In die toestand doen verkiezingen niet meer wat we ervan mogen verwachten. Het stembiljet, in principe het democratische wapen bij uitstek, is fel in waarde gedaald. De stembus levert ook de politici veel minder gezag dan vroeger. En als gps voor wie het beleid moet voeren geeft het signaal van de kiezer meestal geen uitsluitel. Dat zijn de drie ingrediënten van mijn diagnose.

1. De kiezer is de verliezer

Of zou het toch niet allemaal kommer en kwel zijn? Er zijn ook stappen gezet die de kiezer, op het eerste gezicht toch, sterker hebben gemaakt. Zo zijn er sinds de jaren 1970 twee keuzemomenten bijgekomen. Een voor de samenstelling van de deelstaatparlementen, een voor het Europees niveau. Meer democratie dus. Bovendien hebben nu meer burgers stemrecht. De leeftijdsvereiste is verlaagd en niet-Belgen kregen bij lokale verkiezingen stemrecht. Ook, zeker niet onbelangrijk, hebben vrouwen veel meer toegang gekregen tot aantrekkelijke posities op de kandidatenlijsten. Maar daarmee houdt, vrees ik, de winstrekening op.

Ja, het gewicht van de voorkeurstem is verhoogd. Alweer een pluspunt, zegt men. Want de macht van de partijbonzen, die altijd al beslisten wie vooraan mocht staan, zou nu aangetast zijn. Maar dat is, zoals wel vaker met goedbedoelde ingrepen gebeurt, anders gelopen dan verwacht. De nieuwe vrijheid van de kiezer is grotendeels schijn. De rangorde, door de partijen opgesteld, bepaalt nog in negentig procent van de gevallen wie een zitje verovert. En, wie promoveert tot minister of staatssecretaris staat het net veroverde mandaat af. Dat is dan voor de onbekende man of vrouw die, jawel, door de partijleiding als eerste opvolger is aangeduid.

Maar er is met verkiezingen veel meer aan de hand. Zij lijden aan drie donkere ontwikkelingen die de stem van de burger smoren. Hun politieke betekenis is danig gekrompen. De campagnes, het moment waarop kiezers en kandidaten elkaar treffen, zijn in de greep van marktdenken en van kiezersbedrog. En wat aan signalen uit de stembus komt wordt door de politieke partijen gekaapt en misbruikt.

De burger bestolen

Volkvertegenwoordigers, zo noemen we de mensen die we naar een parlement sturen. We doen het in de hoop dat zij in onze naam het land zullen besturen. Maar wat vergissen wij ons. Zij die ons vertegenwoordigen geven de facto hun macht en onze stem grotendeels weg aan wie in een regering zit.

Maar zelfs die ministers en staatssecretarissen hebben te korte armen om echt te wegen op de vele, vaak grensoverschrijdende, kwesties. Denk aan kwesties zoals migratiestromen, outsourcing van bedrijven, wereldwijde drugshandel, transport van nucleair afval, opwarming van de aarde, Russische internetmaffia, instabiliteit van de financiële markten, oorlog tegen het terrorisme, genetische manipulatie en voedselveiligheid. Vele van die dossiers zijn voor regeringen en parlementen de stekelige vrucht van de globalisering. En ook voor ons, want de greep van de kiezer op beslissingen die ons diep raken is daardoor zwakker dan ooit. In één gebied in het bijzonder, de werkgelegenheid, heeft het tragische lot van de Belgische vestigingen van Renault, Ford, Volkswagen, DHL of Caterpillar dat op pijnlijke wijze gedemonstreerd.

Maar het gaat nog verder. Er zijn dossiers waarin de besluitvorming welbewust uit het zicht van parlementsleden, kiezers en campagnes gehouden wordt. Het opvallendste voorbeeld is het monetair beleid. Dat ontstaat in schimmige gesprekken tussen de Europese Commissie, de haute finance, het IMF, de Wereldbank, de OESO en de lobbyisten die rond deze spelers cirkelen. Opererend in de schaduw zijn zij als het ware immuun voor druk van buitenaf. Er is geen alternatief, orakelen deze economische en politieke elites. TINA, *There Is No Alternative*, is hun grote liefde. Die overtuiging rust op een schijnbaar onvermijdelijke feitelijkheid, waarin economische theorieën als wetenschappelijke grondslag moeten dienen. Elke nationale of regionale partij die na verkiezingen aan de macht komt is gebonden aan beslissingen die in een verre arena genomen zijn. Het politiek kapitaal van regeringen en parlementen is bijgevolg gedevalueerd. Zij zijn verzeild in een dilemma waarin aan falen niet te ontsnappen valt. Ofwel beloven ze verandering en veroorzaken ze onvermijdelijk ontgoocheling in het kiezerskorps. Ofwel voeren zij het door anderen opgelegd beleid uit en keert de bevolking zich van hen af. In beide gevallen is ontwrichtend kiesgedrag te verwachten. Dat heet dan Brexit, Partij voor de Vrijheid, Front National, Movimento 5 Stelle, Alternative für Deutschland ...

Wij kunnen nog wel van regering veranderen, maar nauwelijks nog van beleid. Zou het dus kunnen dat niet de verzuring, maar het gevoel dat hen iets ontstolen is vele burgers soms sceptisch, soms verbitterd, soms opstandig maakt? Dat er bij sommigen zelfs iets van gramschap in hun keuzes zit? Dat is wat gebeurt als kiezers geen neen kunnen zeggen tegen een opgedrongen

beleid. Toch blijven we van een *parlementair* regime spreken. Alsof de volksvertegenwoordiging nog het zenuwcentrum van de politiek is. De tijd is meer dan rijp om de democratie een andere voornaam te geven. De zoektocht is open.

Campagnes: van marketing tot kiezersbedrog

Tussen elke verkiezing in staat het rechtstreeks contact tussen kiezers en partijen in rusttoestand. Toch houdt die radiostilte in België nooit lang aan. Anderhalf jaar voor we opnieuw naar de stembus trekken zijn al campagnegeluiden te horen. Goed voor de burger, zou je kunnen zeggen. Het houdt hem of haar wakker en tijdig geïnformeerd. Maar campagnes zijn hier op een aantal punten aan het ontsporen. Uiteindelijk is ook langs die weg de kiezer de verliezer.

1. Van de Britse socioloog Colin Crouch is de uitspraak dat we op weg zijn naar een regime, de post-democratie, waarin kiezers wel regeringen kunnen opzichschuiven, maar dan in de context van electorale campagnes die een streng gecontroleerd spektakel zijn. De regie berust bij rivaliserende teams van experts in de verkoop van slogans. Zij prefereren verleiden boven overtuigen. Dat is ook al in ons land te zien. Marketeers spelen nu een rol van eerste rang. Zij hebben de meeste partijen en hun strategen wijsgemaakt dat het kiezerskorps een verzameling is van rationele, calculerende individuen. En dat marketing, vooral gericht op de boegbeelden, de weg naar succes is. De verpakking is belangrijker dan de inhoud. Dat is al enige tijd de gangbare strategiekeuze. Recent echter hebben spindokters ontdekt dat ook emoties het kiesgedrag kleuren en dat de sociale media daarbij als glijmiddel kunnen dienen. Electorale marketing richt zich nu ook op de ontginning van internetdata als venster op wat de kiezer opwindt. Altijd weer is het een tactisch spel dat de burger moet lokken.
2. Van campagnebeloften is geweten dat hevige overdrijving een vaak gehanteerde stijlfiguur is. Politici bieden zich bij de kiezer aan als supermannen en -vrouwen. Zij doen dat met kreten als ‘de kracht van de verandering’ en ‘met deze man wordt het anders’. Als politieke marketing zijn de slagzinnen voltreffers. Ze sluiten naadloos aan bij wat de huidige

tijdsgeest predikt: de sleur doorbreken; het roer omgooien; professioneel nieuwe wegen opzoeken. Daarin ligt de kracht van het woord ‘verandering’. De radicale ommekeer die beloofd wordt is een illusie. In een land als het onze is elke politicus, ook de man of de vrouw met een massa voorkeurstemmen, een moderne Gulliver. Zij zijn op honderd-en-een punten ingesnoerd door wat elders in de wereld gebeurt. Die realiteit is de gênante achterkant van een slogan die de definitieve overwinning op het status quo belooft. Het is een vorm van kiezersbedrog die nare gevolgen kan hebben. Het samenspel van groeiend ongeloof bij de burgers en van blijvend geloofsvertoon door de politici leidt onvermijdelijk tot cynisme of, erger nog, tot weerzin.

3. Er is de misleiding die bekendstaat als jobhopping. Het gaat dan om populaire politici die met hun voorkeurstemmen als polsstok van het ene mandaat naar het andere overspringen. Yves Leterme heeft zich in deze discipline een ware kampioen getoond. In 2004 is hij, toen hij nog zetelde in het federaal parlement, voor het kartel CD&V/N-VA kandidaat voor het Vlaams parlement. Hij stapt over en nog eens vierentwintig maanden later, zijn Vlaams mandaat is dan nog maar voor de helft ingevuld, staat hij op de kop van de lijst voor de Senaat. Hij promoveert tot senator, om uiteindelijk weer kandidaat te zijn voor het regionale parlement. Of hoe wankel de afspraken met de kiezer kunnen zijn.
4. Kiezersbedrog dat daar goed bij aansluit is het pokeren met schijnkandidaten. Politici, zeker als het om de televisiegenieke toppers van de partijen gaat, kandideren bij zoveel mogelijk verkiezingen. Nu al zet elke regeringspartij ministers en staatssecretarissen op de lokale lijsten voor oktober 2018. Desnoods, om het effect te verhogen, verhuizen deze mannen en vrouwen. Het is vrijwel zeker dat geen van hen, zolang zij in de federale of gewestregeringen zetelen, een lokaal mandaat van enig gewicht wil opnemen. Onbekende kandidaten zullen hun plaats innemen. Meer nog, het gebeurt dat wie migreert van Puurs naar Antwerpen niet eens verbergt dat hij zich in de plaatselijke strijd gooit om in poolpositie de federale slag van 2019 in te gaan.
5. De gemeenteraadsverkiezingen devalueren bijgevolg tot het voorprogramma van de federale. Ook daarmee wordt de kiezer bedrogen. In de zomer van 2014, de stembusslag van mei was net voorbij, zijn ons

vijf verkiezingsloze jaren beloofd. Want de volgende afspraak met de burger was pas in 2019. Geen campagnes, wel stressloos regeren dus. Dat in dit optimistische weerbericht de lokale verkiezingen vergeten waren, zegt al veel. Die miskennis spreekt nog veel sterker uit het gemak waarmee de plaatselijke campagnes gekaapt worden voor nationaal gebruik. Nieuw is zulke kolonisatie niet. Maar zij neemt stilaan extreme vormen aan. Zie hoe N-VA van de lokale verkiezingen van oktober 2012 een federale confrontatie maakte. Op een vormingsdag in maart van dat jaar zei Bart De Wever: ‘In 2014 zal de kiezer een zeer duidelijke keuze moeten maken: (...) Mag Elio na de Waalse economie nu ook de Vlaamse ten gronde richten? Mag Elio de Vlamingen die werken blijven uitpersen als citroenen? (...) Of is het de beurt aan de N-VA en kunnen we eindelijk overstappen naar een confederaal model waarin wij Vlamingen zelf ons eigen beleid kunnen bepalen? 2014 moet het jaar zijn waarop de kracht van de verandering het definitief haalt op de kracht van het status quo!’ Hij besloot zijn rede met de oproep: ‘Wie Elio in 2014 weg wil, moet in 2012 al op de N-VA stemmen.’ Het klonk wel vreemd in de mond van een partijvoorzitter die het samenvallen van verkiezingen verwerpt omdat het de eigenheid en inzet van de gewestelijke kiesstrijd beschadigt.

Het signaal van de kiezer gekaapt

Verkiezingen zijn er om te horen wat de kiezers willen. Maar hoe ontcijfer je hun boodschap? Wie denkt dat de uitkomst van de verkiezingen in de stembokjes is ontstaan en daar alleen, heeft het verkeerd voor. Overdag zijn de stemmen in het gelid gesprongen, dat wel. Maar de omzetting van cijfers en getallen in winnaars en verliezers gebeurt grotendeels 's avonds, tijdens de verkiezingsshows. Marc Reynebeau beschreef het ooit zo: ‘Want wat heeft die miljoenen kiezers bewogen? Welke motieven en gevoelens gaan schuil achter hun signaal? De politicus of de waarnemer die dan als eerste met aplomb een plausibele verklaring verzint, kan evenzeer een perceptie creëren. Die kan per definitie nooit meer zijn dan nattevingerwerk, maar ze scheidt wel de illusie dat ze een werkelijkheid is’ (*De Standaard*, 10 juni 2009). Dat manco verwekt een democratisch deficit. Want de kiezer is de verliezer. Zijn stem is niet met de nodige aandacht beluisterd. Anderen hebben voor hem bepaald wat zijn of haar boodschap is. En als enige tijd later ernstige studies grote correcties op

het te snel gevormde beeld aanbrengen zijn de politici en de media al volop met de volgende stembusgang bezig.

2. Macht zonder gezag

Dokter, hoe meet je de temperatuur van een democratie? Het aanbod aan thermometers is groot. Van twee van die koortsvuelers zijn we zeker dat zij betrouwbaar zijn. Check de legitimiteit en de stuurkracht van een democratie en je kent haar gezondheidstoestand. Legitimiteit is het stadhuiswoord dat staat voor de mate waarin de bevolking de macht van regering en parlement gerechtvaardigd vindt. (Over stuurkracht, het vermogen van de overheidsmotor, straks meer.) Verkiezingen zijn, zo zegt de grondwet, verreweg de belangrijkste bron van gezag, van aanvaarde macht. Wij, de kiezers, geven de gekozenen de sleutels van de plaatsen waar de beslissingen vallen. Onze stem is een akte van vertrouwen. Zonder dat moreel mandaat is er geen rechtmatige uitoefening van macht. In een van zijn vele tweets heeft Rik Torfs, rector van de KU Leuven, dat axioma treffend geformuleerd: ‘Hart boven Hard, een groep die macht wil veroveren zonder legitimering door verkiezingen. Zover durfde het Vlaams Belang nooit te gaan’.

Dat was de theorie, nu de realiteit. Bij de samenstelling van de lokale en nationale parlementen is de stembus een zwakke bron van legitimiteit. De gezamenlijke electorale score van christendemocraten, socialisten en liberalen wijst ons de weg. Die is in de loop der jaren fel afgenomen. In 1961, bij de Kamerverkiezingen in Vlaanderen, verzamelden zij samen net geen 80 procent van de ingeschreven kiezers. In 1999 was dat gezakt tot 54 procent. En het cijfer daalde in 2014 tot 49 procent. Meer dan de helft van de kiesgerechtigde bevolking geeft hen het beoogde moreel en politiek mandaat niet meer. Eén oorzaak ervan ligt voor de hand. In de goede tijd van de verzuiling, tot in de vroege jaren 1980, was partijtrouw vanzelfsprekend. Zij maakte deel uit van een veel bredere, ideologisch gedragen, verbondenheid met gelijkgestemde medemens. Niet voor niets was er sprake van drie politieke families: de oranje, de rode en de blauwe. Getrouwheid vond bijkomende ondersteuning via het stemadvies dat bevriende organisaties, zoals vakbonden en ziekenfondsen, hun leden konden aanpraten. Kranten waren meestal met een partij getrouwd en wierven jaar na jaar kiezers. Bisschoppen en priesters

gingen nog een stap verder. Niet stemmen voor de christelijke partij was zonde. Al die hulpstukken waren van goudwaarde. Maar de geest van de verzuiling is verdampt. En de familie brengt nu veel minder kiezers en dus minder blijvende legitimiteit aan.

Maar ook de andere partijen voelen dat vertrouwen niet langer voor altijd verworven is. Het kiezersbedrog in zijn vele gedaanten is daar niet vreemd aan. Maar het diepst snijdt het besef dat verkiezingen geen echte keuzes meer mogelijk maken. Dat niet de burger maar TINA het voor het zeggen heeft.

3. Verzwakte bron van stuurkracht

Het vermogen van parlement, regering en ambtenarij om te zorgen voor welvaart, werk en veiligheid. Zo omschrijf je de tweede pijler, stuurkracht, die een democratie en een overheid stabiliteit geeft. Verkiezingen bepalen niet alleen wie met reden aan het roer staat. Zij geven trefzeker aan, zo hoort het althans, welke richting het beleid moet inslaan. Links of rechts, welke weg de snelste is om de openbare schuld of de werkloosheid te verminderen, hoe het terrorisme best te bestrijden is, enzovoort. Maar zulk betrouwbaar kompas is er nog nauwelijks. Kiezers geven, ik zei het al, geen helder marsorder meer. De politieke opinie van veel mensen is nu een lappendeken van uiteenlopende opvattingen, gebouwd op een bonte en gelaagde identiteit. Voor het ene thema behoudsgezind, voor het andere meer op verandering gericht. Dat maakt van de boodschap van de kiezer een ingewikkelde puzzel en daarom is zij vaak onbruikbaar.

Die versnippering veroorzaakt flink wat stress. Partijen zoeken nu alternatieve wegen om de burgers te 'lezen'. Zij bestellen peilingen voor intern gebruik, engageren consultants die blijkbaar in het hoofd en het hart van de mensen kunnen kijken, screenen de kranten op bruikbare analyses en geloven in de relevantie van Twitterberichten. De aanleg van deze bypasses geeft aan dat de politici zelf twijfelen aan het sturend vermogen van verkiezingen. Of zij maken het zich gemakkelijk door het signaal van de kiezer te kapen.

Opvallender nog is de neiging om zich onafgebroken in campagnemodus te zetten. De ene kiesstrijd gaat als het ware geruisloos over in weer een andere. Een verklaring daarvan is niet ver te zoeken. Zeker federaal zijn de meeste partijen nu zo klein dat het geringste electoraal verlies dramatische gevolgen kan hebben bij de zetelverdeling en de coalitievorming. Daardoor staren de meeste politici onrustig, onzeker en verkrampd naar de volgende afspraak met de kiezer. En die maakt het, met zijn wispelturigheid, nog zenuwslopend. Zie maar, het is nog anderhalf jaar wachten op de lokale verkiezingen van oktober 2018. Toch zijn de lijsttrekkers al volop reclame aan het maken. In de hoofdkwartieren wordt hard gewerkt aan het bijvijlen van het partijprofiel. Het wordt nog erger. In oktober 2018 staan we op acht maanden van weer een ‘nieuwe moeder van alle verkiezingen’, in juni 2019 is dat. En al die tijd zullen de driemaandelijks of zesmaandelijks peilingen – echte stressbommen zijn het – voor opwinding hebben gezorgd. De koorts is nu chronisch geworden, een dwangneurose als het ware. Deze aandoening is er niet van gisteren. De eerste symptomen dateren van de vroege jaren 1980, precies het moment waarop het verlies aan kracht en betekenis van de verkiezingen begonnen is. We zitten dus met een probleem. Hoe kleiner hun relevantie, hoe groter de obsessie. Een kanjer van een paradox is dat.

Politici vechten verbeten voor elke stem, om met de winst eindelijk de aangekondigde kracht van verandering in werking te zetten. Maar de dreigende slagschaduw van de volgende verkiezingen laat dat niet toe. De tijd ontbreekt gewoon om de zuur verworven macht te vertalen in stevig, duurzaam beleid. Wat politici na weer een stembusslag in handen hebben lijkt daarom steeds meer op het papieren geld van het Monopolyspel. Het is er wel, maar je kunt er bitter weinig mee kopen. Sommige politici doen er vandaag trouwens alles aan om die ontwaarding zelf te demonstreren. Er is momenteel een ware volksverhuizing van nationale coryfeeën, ministers inclus, richting dorpen en steden aan de gang. Zij willen hun partij daar dienen en gaan in de lokale campagne een deel van hun energie, hun tijd en hun kabinet besteden. Ineens is men vergeten dat de federale regering vanaf haar eerste dag geroepen heeft dat, gezien de immense uitdagingen waarvoor zij staat, geen minuut verloren mag gaan. Voor de nuchtere waarnemer heeft dat alles iets tragikomisch.

Ook de politieke redacties van de schrijvende en de audiovisuele pers gaan niet vrijuit. Er is in de berichtgeving over de politiek vaak evenzeer sprake van een obsessieve aandacht voor verkiezingen. Maanden op voorhand

slaat ook daar de koorts toe. Het gevecht om de beste plaatsen wordt breed uitgesmeerd in krantenpapier en in zendtijd. Week na week, dag na dag. De gebruikte terminologie liegt er niet om. De moeder van alle verkiezingen! De strijd der titanen! Dat verkiezingen vandaag ontwaarde macht opleveren lijkt van geen tel te zijn. De beroepspolitici zal je daarover niet horen klagen. Zij hebben de aandacht van de persmensen broodnodig. Precies omdat zij macht verloren heeft, zoekt de politieke klasse in de campagnes het licht van de media. Het levert hen alsnog wat prestige op. Op dat vlak zijn pers en politici dus gelukkig getrouwd.

Het kan anders

De greep van de kiezers op beslissingen die ons diep raken is zwakker dan ooit. Verkiezingskoorts is chronisch geworden. Bedrog is in meerdere gedaanten de kiescampagnes binnen gedrongen. Het mandaat dat politici via de stembus verkrijgen is te wankel en als routeplanner vaak onbruikbaar. Deze bittere diagnose is niet nieuw. Zij ligt al ruim een kwarteeuw ter beschikking voor wie wil lezen en luisteren. Maar in de wereld van de politiek zijn sommigen liever blind en doof. Het probleem is dus niet wat er misgaat met het hart van de democratie. We weten dat al langer. De hamvraag is waarom er zo weinig aan gedaan is. Ik zoek naar een antwoord, kijk naar wie dwarsligt en verandering vreest, speur naar wat de verkiezingen misschien toch redden kan. Want nietsdoen is geen optie meer. Zeker niet in een tijd waarin economische en politieke wervelstormen de democratie bedreigen.

Er liggen momenteel drie werven op ons te wachten. De eerste tackelt mankementen die om een snelle behandeling roepen. Het gaat vooral om gebreken die zondigen tegen politiek fatsoen. Dan is er de kanker van de chronische verkiezingskoorts die om een behandeling vraagt. Een derde bouwplaats moet zorgen voor een ingrijpende verbouwing van de politieke partijen, zij die monopoliehouder zijn op de electorale markt en dat alleenrecht geregeld misbruiken. De drie werven verschillen in omvang en complexiteit en daarom in timing en tempo. Maar ze hebben ook heel wat gemeenschappelijk. Zo starten ze best gelijktijdig. En er is bijzonder veel werk voor de partijen en de pers. *Sleeves up!*

1. Afrekenen met politiek onfatsoen

‘Als je als politicus, als verantwoordelijke, wil dat burgers fatsoenlijk met elkaar omgaan, dan moet je daar zelf ook het voortouw nemen.’ Dat zei Wouter Beke, voorzitter van CD&V, op de nieuwjaarsreceptie van zijn partij (14 januari 2017). Mooi, maar hij had het alleen over de omgang met zijn

coalitiepartners in de Vlaamse en federale regering. Niet over zindelijkheid in de verhouding met de kiezer. Spijtig. Zijn partij dacht daar dertien jaar geleden wel aan. Zij ging de deelstaatverkiezingen van 13 juni 2004 in met de slogan 'U verdient meer respect'. Bij die 'u' hoorde ook letterlijk, zij het als laatste in een lange rij, de kiezer. Maar wie op de laatste plaats staat, geraakt ook het snelst vergeten. Wat gebeurde.

Politiek fatsoen is op rantsoen. Dat kan anders. In mijn zoektocht naar sanering komen eerst de politieke partijen aan de beurt. Daarna valt het licht op de rol van de pers.

De partijen

Van partijen is niet te verwachten dat zij de strijd tegen het kiesbedrog spontaan in hun moreel kompas zullen opnemen. Of dat zij loze verkiezingsbeloften altijd als ongepast zullen mijden. Maar toch zijn er minstens tien ingrepen waarmee zij in onderling overleg de politieke zeden kunnen verrijken.

Tien voorstellen

1. Geef uit achtung voor de kiezer schijnkandidaten en jobhoppers geen kans. Doe het ook uit welbegrepen eigenbelang, want uiteindelijk brengen zij bitter weinig op. Zie maar naar wat er gebeurd is met het Antwerps avontuur van Annemie Turtelboom (Open VLD). Als minister van justitie in de regering Di Rupo verkaste zij van Puurs naar Antwerpen om er topkandidaat te zijn in de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012. Succes bleef achterwege. En kijk vooruit naar wat er zeer waarschijnlijk te gebeuren staat met de migratie van Kris Peeters van, ook al, Puurs naar Antwerpen. Is de drang tot verhuizen toch te groot, dwing de schijnkandidaat dan om een stevig contract met de burger aan te gaan. Daarin geeft hij of zij aan dat het beoogde mandaat wel of juist niet opgenomen zal worden. De pers kan zorgen voor de verspreiding en de opvolging van deze gelofte.
2. Presenteer in elke kiescampagne de eerste opvolgers aan de bevolking. Zij zullen in nogal wat gevallen in de plaats komen van wie promoveert tot

minister of staatssecretaris. Nu zijn opvolgers nobele onbekenden. Hoe kan de kiezer dan over hen oordelen?

3. Laat het federaal Planbureau de federale verkiezingsprogramma's op de weegschaal leggen. De wet van 22 mei 2014 verplicht dat al. Maar het zal van de loyale medewerking van de partijen afhangen of het ernst wordt. Wacht niet langer af om in overleg te gaan met wie belast is met de uitvoering van de wet. Het team dat binnen twintig maanden klaar moet staan is momenteel slechts vijf man groot. Zo staat het op de website van het Planbureau. Dat kan onmogelijk lukken, gezien ook de enorme ambities die de tekst van de wet opsomt. Vraag zeker het parlement om het Planbureau de nodige mensen en middelen te bezorgen. In Nederland is het bijzonder team van het Centraal Planbureau tachtig man sterk. Leer ook van hun dertig jaar ervaring met het doorrekenen van de kiesbeloften. Zij zagen dat het wegen van de programma's de partijen disciplineert, luchtfietserij vermijdt en meer helderheid brengt voor de kiezer.
4. Breid de bevoegdheid van het Planbureau uit naar de campagnes voor de verkiezingen van de deelstaatparlementen. Nu is dat nog niet mogelijk.
5. Tem de marketeers. Hun bijdrage bestaat er niet in om de kiezers te overtuigen, wel om hen te verleiden. Dat levert geen betrouwbare en trouwe aanhang op, maar wispelturige consumenten van politieke grootwarenhuizen. Vele kiezers haken af of geven uiteindelijk de voorkeur aan het best verpakte product. Er is nochtans genoeg programmatisch materiaal voor inhoudelijk vuurwerk. Maar het gebruik ervan is slechts zinvol als het start met een stel ongemakkelijke vragen. Is het nog verantwoord te verzwijgen dat cruciale beslissingen over het overheidsbudget nu in handen zijn van de internationale haute finance en van een vrijwel onzichtbare EU-elite? Dat zorgen voor werk en welvaart, voor veiligheid en duurzame ontwikkeling grotendeels buiten het bereik ligt van nationale en regionale kandidaten? Dat verkiezingen niet meer zijn dan loze veilingen van belastingsverlagingen als het prijskaartje onvermeld blijft? En moet dat echt zo blijven? Met die vragen verschijnen er geheel nieuwe en opwindende campagnethema's. Trouwens, de kiezers komen er vroeg of laat toch achter hoe bedrieglijk de huidige verpakking van programma's en kandidaten is.

6. Er zijn politici die electorale marketing via radio- en televisiespotjes mogelijk willen maken. Geef niet toe. Met tweetachtige boodschappen neem je de burger niet serieus.
7. Partijen werken met overheidsgeld. Bij sommigen gaat een aanzienlijk gedeelte naar communicatie en de kiesstrijd. Het gevolg is dat zij minder investeren in hun studiediensten. Keer de prioriteiten om want degelijk studiewerk verwekt argumenten waarmee de kiezers wel te overtuigen zijn.
8. Maak fatsoenshalve een einde aan de gewoonte om stiekem kabinetsleden in te zetten voor de campagnes en het politiek dienstbetoon. Het is gestolen tijd die vreet aan het vermogen van regeringsleden om krachtdadig te regeren.
9. Respecteer de eigenheid van de lokale verkiezingen. Zo kan in oktober 2018 de toekomst van steden en gemeenten de ware inzet zijn.
10. Dat partijen al op de avond van de verkiezingen het signaal van de kiezer kapen is bekend. Zij bepalen zelf wat de boodschap van de burger is. Universitair onderzoek wijst nadien telkens uit dat zij grondig fout zaten en zo zorgden voor frustratie in de bevolking. Maar dat inzicht komt te laat. Geef universiteiten dus de middelen om sneller met resultaten te komen. Dat maakt het makkelijker om tijdig de politieke agenda en het beleid bij te sturen.

Werk in uitvoering

De tienpuntenlijst zal ongetwijfeld op scepticisme stuiten. Er zijn al zo vaak plannen voor meer fatsoen op tafel gelegd en er nadien weer afgegooid. De kwestie van de schijnkandidaten levert daarvan een overtuigende demonstratie. In 1998 al kwam Agalev met een wetsvoorstel dat meervoudige kandidaatstelling bij samenvallende verkiezingen wou verbieden. Er volgden gelijkaardige initiatieven in 2003 (CVP), 2004 (VLD) en 2010 (CD&V). Zonder resultaat. Ook pogingen om andere vormen van politiek onfatsoen te bannen zijn vergeefs geweest. Het lukte vroeger niet, waarom zou succes nu wel mogelijk zijn?

Wel, misschien was de aanpak verkeerd. Er is in het verleden gekozen voor een sanering die langs het parlement liep, een juridische regeling dus.

Ook ging het om een broksgewijze behandeling. Eerst de schijnkandidaten, later de positie van de opvolgers en nog later het overheidsgeld dat voor de verkiezingscampagnes is bestemd. Waarom niet te werk gaan zoals het met veel delicatesse is gebeurd? Een pakt, in de schaduw voorbereid, tussen zoveel mogelijk politieke partijen. En met een omvangrijk pakket van fatsoensdossiers op de overlegagenda (*package dealing* in het Wetstrategie). Dan is er voor elk wat wils. Bovendien is er allang ervaring met dit scenario.

Geloof de partijen niet als ze zeggen: geef ons nog wat tijd, het komt wel goed. Zij dwalen. Die tijd hebben ze niet meer. Het politieke klimaat maakt het vandaag mogelijk dat een of ander incident voor hen tot onherstelbare beschadiging leidt. Wie had verwacht dat het gerommel in enkele intercommunales zwaar onweer zou verwekken? Met een levensbedreigende crisis in de PS? Aarzelen wordt met paniek en dus met grote schade betaald. En in de verte wachten populistische uitdagers om hun slag te slaan.

Er duiken twee deadlines op. Oktober 2018 is de eerste. Doorgaan met het degraderen van de gemeenteraadsverkiezingen tot voorprogramma van wat in 2019 komt, is geen optie. De lokale kiesstrijd is momenteel de enige waarin campagnethema's dicht bij de burger staan en politieke hygiëne makkelijker te verbeteren valt. Verknoei die kans op winst voor de democratie niet. Juni 2019 is een tweede vervaldag. Er resten dertig maanden om flinke stappen te zetten in de richting van een omvattend fatsoenspact. Welke partij nodigt morgen de collega's voor een eerste overleg uit?

Hoe overtuigen?

Om partijen te bekeren liggen drie wegen open. Misschien is het normbesef bij de meeste politici groter dan gedacht, maar is het ingedommeld. Misschien werken de recente onthullingen als een wake-up call. Of, misschien is dit weerbericht toch te optimistisch. Het verloop van de Publifin- en Publipartzaak opent een tweede mogelijkheid. Eerst de PS, vrij snel daarna gaven zowat alle partijen wangedrag toe. Hun mea culpa kwam er niet omdat een of andere wet hen daartoe dwong. Het was een lawine van verontwaardiging die hen overstag deed gaan. Een onontwikkbaar schaamtegevoel kan inderdaad bressen slaan in de muur die partijen rond hun wangedrag hebben opgetrokken. Criminologen weten dat deze route naar

gedragsverandering vaak doeltreffender is dan een beroep op strafmaatregelen. Zij noemen het *'shaming'*. Het is een strategie die ook hier inzetbaar is. (Al moet het geen herinvoering van de schandpaal worden. Al zeker niet in de digitale en ontwrichtende versie die op de sociale media volop haar werk doet.) Shaming kan ook een constructieve vorm aannemen, met aandacht voor een heilzame dialoog met de zondaars. Maar de kans is reëel dat zelfs deze weg niet tot het verhoopte succes leidt. Laat ons de kracht van het verzet tegen verandering niet onderschatten. Dan rest er een derde route: de partijen ervan overtuigen dat een radicale ommekeer in hun eigen welbegrepen eigenbelang is. Want kiezersbedrog is zelfbedrog. Geen goed bestuur zonder goed fatsoen. Dat is de les van het verleden.

De pers en het kiezersbedrog

De berichtgeving over de verkiezingen is er de laatste twintig, dertig jaar sterk op vooruitgegaan. De pers brengt nu meer en betere informatie. Maar corrigeert het verkiezingsnieuws vandaag al wat er misloopt in de campagnes? Een viervoudige aandrang kan deze opdracht in de weg staan.

1. Recent nog was het, vooral in het televisieaanbod van de openbare omroep, verplicht om duiding over de kiesstrijd te kruiden met anekdotes en joligheid. Infotainment was nodig, zei men, om de kandidaten dichterbij de burger te brengen. Op het scherm zorgden Ben Crabbé, Herr Seele en andere vrolijke heren daarvoor. En in interviews waren per antwoord nauwelijks vijftien seconden voorzien. Stel je voor dat de kijker zou wegzappen. De VRT beloofde en toonde beterschap. In de wandelgangen van de VRT is te horen dat deze ommekeer te maken heeft met de Braxit, het vertrek van hoofdredacteur Siegfried Bracke.
2. Net als de politici ontwijken ook de media vaak de confrontatie met de werkelijkheid. In Vlaanderen tonen zij dat onder meer in hun fixatie op wat er gebeurt in en rond de vierkante kilometer Wetstraat, de plek waar de federale en gewestelijke regeringen en parlementen huizen. Die miskennis van de realiteit veroorzaakt ook een overbelichting van de verkiezingen als politiek burgerwapen. Gelukkig hebben de openbare omroep en de kranten *De Tijd* en *De Standaard*, samen met de faculteit economie van de KU Leuven, Rekening14 in het leven geroepen. Het is een project dat de

partijpolitieke beloftes in de campagnes van 2014 moest narekenen om tot een zuiverder debat te komen. (Het is te hopen dat er in 2019 een vervolg komt.)

3. Kiesstrijd is oorlog, of toch bijna. Die indruk krijg je toch als je ziet hoe in mediaberichten sprake is van open conflict en felle competitie, van broederstrijd en vadermoord. Eén aspect van elke campagne, polarisering, wordt zo erg uitvergroot. Ook hier nemen politieke redacties de blik van de politieke klasse over. Politiek is strijd, maar ook zoeken naar een vergelijk. Dat is moeilijker te vinden als journalisten voortdurend olie op het vuur gieten.
4. Er is geregeld overdadige belichting van de politicus als persoon. Dat is niet te verwonderen. Gevoelens, karaktertrekken, woede, tranen bij winst en verlies zijn meeslepende journalistieke ingrediënten. Zij verleiden lezers, luisteraars en kijkers. Interessant is dat voor wie van anekdotiek houdt. Maar het is wel een eenzijdig menu voor alle anderen. En moet het zo vaak over individuen gaan? Zijn conflicten waarin groepsbelangen botsen niet belangrijker?
5. Over het algemeen is de pers veel kritischer als het over het verschijnen van de schijnkandidaten gaat. In commentaren speelt zij in op het schaamtegevoel van de partijen die deze vorm van kiezersbedrog niet schuwen. Het verst is Peter Vandermeersch, ex-hoofdredacteur van *De Standaard* gegaan. Met zicht op de verkiezingen van juni 2009 schreef hij: ‘Ook nu weer zullen we oproepen om niet te stemmen voor mensen die op verschillende lijsten staan en op federale parlementsleden die na twee jaar hun federaal mandaat blijkbaar willen verzaken en op Vlaamse en Europese lijsten willen staan’ (2 februari 2009). Welke krant zet die ferme stap als de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2018 eraan komen?

Tot besluit. Vele journalisten berichten net iets te veel over politiek met de taal, de bril en de logica van de partijpoliticus. In dat geval vervaagt de kritische afstand die elke redactie zou moeten in acht nemen. Zo ontstaat een risico dat Bart Eeckhout, politiek commentator bij *De Morgen*, ooit tekende als het gedaas van het ‘media-politieke complex dat met zijn satellieten de Wetstraatstolp bevolkt’ (30 december 2013). De les is duidelijk. Journalisten ontdoen zich best zo veel en zo snel mogelijk van de blik van de politicus.

2. De chronische verkiezingskoorts terugdringen

Geen enkele ontsporing heeft een zo directe weerslag op het motorvermogen van de democratie als de niet te stillen campagnekoorts. Er zijn nog nauwelijks periodes zonder electorale stress. Het blijft me verbazen. Tot zo'n vijftientig jaar geleden was er geen sprake van voortijdige opwinding. Op vele plaatsen in Europa komt het ook vandaag niet voor. Nederland had op 15 maart van dit jaar parlementsverkiezingen. De kiesstrijd is pas drie, vier maanden voordien in gang geschoten. Geen sprake dus van een neurotische aandoening. Ja, het kan anders. Maar blijkbaar nog niet bij ons.

Het uiteenvallen van het partijenlandschap in kleine kavels is een van de ziekteverwekkers. Duurzame kartelvorming of fusie van partijen, grotere kavels dus, zou een oplossing zijn. In principe kan het. Ideologisch en programmatisch staan de socialisten en de groenen niet zo ver van elkaar af. Ook in de zone van centrumrechts is er opvallende verwantschap tussen twee, drie partijen. Burenruzies uit het verleden en carrièregebonden overwegingen maken het water vooralsnog veel te diep. Maar ooit zal de vraag naar de kosten van de huidige situatie – de koortsigheid die het beleid verlamt – niet meer te ontwijken zijn.

De pers zou de ban kunnen breken, tenminste als zij wél besluit om niet langer mee te draaien met de carrousel. Journalisten zeggen graag dat zij zich verantwoordelijk willen opstellen als zij over de democratie berichten. Welaan dan. Jaag de jachtigheid uit de berichtgeving over kiescampagnes weg. Want een democratie lijdt onder de obsessie met verkiezingen.

3. Staak het sluiks hamsteren van macht en invloed

In maart 2017 is de politieke klasse in hevig onweer terechtgekomen. De affaires die de stormwinden veroorzaken dragen namen: Publifin en Publipart, de politieke versie van Hergé's Janssen en Janssens. Dat

mandatarissen stiekem bijklussen zoog aanvankelijk de meeste aandacht op. De zonde kreeg 'graaicultuur' als naam. Maar geld is slechts een symptoom van wat dieper onder de oppervlakte zit, namelijk het misbruik van de verkiezingen voor het sluiks hamsteren van macht. De verontwaardiging in de bevolking is terecht. En tegelijkertijd verbaast ze. Want die ontspoorde machtsdeling is al bijna dertig jaar aan de gang. Een frisse duik in de geschiedenis moet bewijskracht voor die stelling opleveren.

Hoe de stembus oneigenlijk is gebruikt

Laat me toch maar beginnen bij Donald Trump. De nieuwe bewoner van het Witte Huis is het product van de meerderheidsregel (*the winner takes it all*) bij verkiezingen. In een democratie, zo denken velen, moet dat de goudstandaard zijn. Wie de meeste stemmen haalt, krijgt alles. Altijd en overal. Met die stellige overtuiging in de hand zeggen topfiguren van de Vlaamse Beweging al jaren dat België geen democratie is. Want de meerderheid in het land, de Vlaamse bevolking, is in de opeenvolgende staatsvormingen genuilkorfd.

Het geloof dat de meerderheidsregel het democratisch principe bij uitstek is, ontroert. Maar de interpretatie ervan rammelt. Wat men gemakshalve vergeet is dat die spelregel alleen verantwoord is in landen waarin de minderheid van vandaag, dankzij vrije verkiezingen, morgen meerderheid kan zijn. Zoals in de Verenigde Staten dus, waar Democraten en Republikeinen geregeld haasje-over springen. En de winnaar inderdaad alle beslissingen naar zich kan en mag toetrekken. Maar er zijn samenlevingen waar meerderheid en minderheid op demografische, etnische of religieuze gronden rusten. Vaak zitten de numerieke verhoudingen dan muurvast. In zo'n situatie is de brute meerderheidsregel onbruikbaar als sleutel voor democratische machtsdeling. Een bevolkingsgroep die weet dat hij altijd van macht verstoken zal zijn grijpt uiteindelijk naar andere machtsmiddelen. In België hebben de politieke leiders dat al vroeg begrepen. Zij lieten in 1899 de meerderheidsregel definitief los. Tot dan gingen in elk kiesarrondissement alle mandaten naar de grootste partij. Hier bleek dat niet de weg naar duurzame stabiliteit. Daarom is bij de zetelverdeling gekozen voor het alternatief, de evenredigheidsregel. Sindsdien verloopt de toekenning van mandaten naar rato van de behaalde stemmen. Zo kunnen veel meer partijen in het parlement doordringen. En meepraten over de ontwijping van de meest explosieve conflicten. Daarop is onze politieke

cultuur van overleg en van het zoeken naar consensus geënt. Ook in uiterst moeilijke omstandigheden is stabiliteit daarmee mogelijk gebleven.

In het begin van de jaren 1970 hebben academische studies deze manier van werken voor het eerst in kaart gebracht. Meteen zijn ook de grondtrekken ervan geschetst. (Ik citeer uit mijn *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek*, 1970, pagina's 171-172 en 225-227.)

1. 'De sectoren van het politieke leven waarin de evenredigheidsregel worden toegepast zijn talrijk.' De verkiezing van het parlement en van de provinciale en lokale raden gebeurt op deze basis. Hij dient ook voor het bemannen van de raden van bestuur van de 'parastatale instellingen en de vele overleg- en adviesinstanties'. De ijking van de verdeelsleutel gebeurt na elke verkiezing.
2. Geweld en gebrek aan politieke stabiliteit zijn te vermijden 'als elk van de betrokken partijen een vaste voet heeft in de overheidsdiensten'. Dat is voor de strijdende kampen 'een belangrijke verzekering tegen de wisselvalligheden en risico's van de politiek in een verzuilde democratie.'
3. 'Er heeft zich een routinisering van de conflictregeling voorgedaan. Eén aspect van deze ontwikkeling is de oligopolievorming: de rechten die uit de evenredigheidsregel voortvloeien, worden slechts toegekend aan de drie erkende machtsblokken.'
4. '... de ruime tactische bewegingsvrijheid van de politieke leiders, de oligarchische trekjes in het verkiezingsstelsel, het positief waarderen van de passiviteit van de staatsburgers, de bewuste miskening van het meerderheidsbeginsel, de waas van geheimhouding rond de compromisvorming, de discretie rond het optreden van de elites, de verspreide en diffuse verantwoordelijkheid voor de genomen beslissingen ...' kunnen geleidelijk de legitimiteit van het systeem ondermijnen.
5. 'Er zijn ook risico's op het stuk van de effectiviteit en de slagvaardigheid van het regime.' Onder meer omdat partijpolitieke benoemingen tot 'de ontwaarding van het ambtenarenkorps' kunnen leiden. En 'verstarring en immobilisme' om de hoek loeren.

Dat is de foto van 1970. Oogt bekend, niet? (Voor de onderzoeker in mij zegt dit beeld: 'Ga terug naar af.'). Aanvankelijk alleen bedoeld voor de samenstelling van het parlement was de evenredigheidsregel toen al breed uitgewaaierd. Hij diende als verdeelsleutel voor partijpolitieke benoemingen in de overheidsdiensten en ver daarbuiten. Zelfs de risico's waren al bekend.

Decennialang is de angst voor langdurige onrust door de traditionele partijen ingeroepen als verantwoording voor de uitgezaaide evenredigheidsregel. En voor de privileges die het hen oplevert. De pax belgica was immers alleen verzekerd, zegden zij, als elk kamp vertrouwelingen op vitale plaatsen mocht benoemen. Anders kon het wederzijds wantrouwen tot weer een uitslaande brand leiden. Ook de zwaarlijvigheid van de kabinetten is ermee goedgepraat. Van nieuwe ministers kon je toch niet verwachten dat zij vertrouwen hadden in topambtenaren met een andere politieke kleur. Daarom mochten zij zich ruim met gelijkgezinden omringen.

Rond 1980 keerde het politieke tij. Dat betoog verloor nu veel van zijn kracht. De godsvrede en de ontkerkelijking hadden de lont uit de levensbeschouwelijke springstof gehaald. De dialoog tussen arbeidersbeweging en bedrijfsleven verreed, blijkbaar definitief, explosieve strijd. Alleen Vlamingen en Franstaligen zorgden nog voor koorts. Maar ook dat was wel te regelen. De bodem viel dus weg onder de levensverzekering die de partijen zelf hadden bedacht. Wie verwachtte dat zij de consequenties daarvan gewillig zouden ondergaan, was eraan voor de moeite. Zij reageerden met wat een stille coup te noemen is. Wat was, bleef. Meer nog, er kwamen nieuwe toepassingen van de evenredigheidsregel. Hij kwam als verdeelsleutel goed van pas toen de overheid de partijfinanciering op zich nam. En hij zorgde voor de wonderbaarlijke vermenigvuldiging van mandaten in de wereld van de intercommunales. Zo helpt de stembus al dertig lange jaren voor zelfbediening in de zoektocht naar macht.

De partijen opnieuw uitvinden

Zonder politieke partijen zijn er geen verkiezingen. Zij zijn monopoliehouders. De wet garandeert dat. Maar met een self service als systeemfout zijn de verkiezingen niet te redden. Maar hoe is de politieke klasse daarvan te overtuigen? Een echte doorbraak komt er slechts als partijleiders inzien dat welbegrepen eigenbelang hen moet leiden. Want de partijen zijn moe. Hun

vermogen om zich aan te passen raakt op. Ze hebben geen negen levens meer. Misschien hopen zij om de sluikse inning van macht en invloed blijvend onder de radar te houden. Dat wordt moeilijk, nu met Publifin en Publipart de zweer gebarsten is. Nog langer aan dit infuus hangen is trouwens gevaarlijk. Afhankelijkheid staat vernieuwingsdrang in de weg.

Het heeft geen zin om nog tijd en uitstel te vragen. De miserie met de intercommunales liet zien dat paniecreacties onvermijdelijk zijn als de spiegel breekt. Dat is de minst comfortabele weg om een reconversie in gang te zetten. De presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten hebben trouwens aangetoond dat zelfs een vijandige overname van partijen geen verzinsel meer is. Zie hoe Trump de Republikeinen gekaapt heeft. En er is Geert Wilders in Nederland. Hij overleeft probleemloos met een onuitgegeven partijformule. Geen leden, geen deelname aan debatten, een programma dat op één A4'tje past. Partijen die op lemen voeten staan riskeren niet of nauwelijks in staat te zijn om met succes terug te vechten.

Back to basics

Het zou zo simpel kunnen zijn. Verkiezingen bezorgen, in principe toch, de politici legitimiteit en stuurkracht. Maar de kiezers beseffen niet dat partijen hun stem ook interpreteren als een ticket dat toegang geeft tot tal van privileges. Voorrechten die niet eens levensnoodzakelijk zijn, want in vele Europese landen bestaan ze niet eens. Integendeel, zij beschadigen de geloofwaardigheid en het gezag van wie hen gebruikt. En op termijn betalen de partijen zelf een hoge prijs. Laat ons daarom alles verwijderen waar verkiezingen niet voor dienen of, minstens, op een strenge weegschaal leggen. Back to basics.

1. Wat nog het meest opvalt is de pretentie waarmee regeringspartijen het alleenrecht in benoemingsdossiers blijven opeisen. Kijk naar hun werkelijk gewicht in het huidige federaal parlement: CD&V 11,6 procent; Open VLD 9,8 procent; MR 9,6 procent; N-VA 20,3 procent. Drie dwergen en een middenmoter. Je moet het maar doen.

Nu luidt de verantwoording dat de overheid als *stakeholder* overal via de partijen vertegenwoordigd moet zijn. Laten we precies in kaart brengen waar dat argument nog echt valabel is. De kans is reëel dat de plaatsen waar

partijpolitieke aanwezigheid nog gerechtvaardigd is, sterk in aantal zullen afnemen. Maar zelfs dan valt nog stevig te snoeien in de hoeveelheid mandaten. Want, heeft het nog zin om daar dan telkens de evenredigheidsregel, een multiplicator, toe te passen? Waarom moeten enkele partijen, omdat ze wat groter zijn, veel sterker dan de andere vertegenwoordigd zijn? Eén enkel mandaat per partij kan zeker volstaan.

2. Ministers en staatssecretarissen is het, spijtig genoeg, gegund te werken met volumineuze en bedilzieke kabinetten. Zij lopen de topambtenaren in de weg en injecteren de partijpolitiek in een gebied, de openbare diensten, dat er vrij dient van te zijn. Grote hofhoudingen zijn schadelijk en overbodig, dat risico was al in 1970 bekend. Zodra dat besef doordringt bij alle partijen kan een collectieve vermageringskuur van start gaan. Liefst zo snel mogelijk.

3. Voor alle partijen die in het federaal parlement zetelen voorziet de overheid een gulle financiering. Via directe weg jaarlijks zeventig miljoen euro groot, schijnt het. Daarnaast is er een indirecte injectie (het loon van fractie-medewerkers, het geld dat mandatarissen afdragen) van ruim vijftwintig miljoen euro. Zo gul is de overheid dat de meeste partijen een flink deel ervan kunnen beleggen. Zo gul ook dat zij over een oorlogskas beschikken waarmee meerdere oppositiewinters te overleven zijn. Hier zorgt, nog maar eens, de evenredigheidsregel voor de verdeelsleutel. Het is een onverwachte demonstratie van het zogeheten mattheuseffect: 'Wie heeft, dien zal gegeven worden.' Dat vervalst de wedloop naar de volgende verkiezingscampagne. De rijkste partijen hebben al een ruime voorsprong. Het kan beter. Geef elke partij die in het federaal parlement vertegenwoordigd is een basisinkomen. Bepaal het bedrag door te kijken naar wat in Europese landen als normaal wordt beschouwd. Voor de grotere jongens liggen, via de onrechtstreekse financiering, dan toch nog bonussen te wachten.

Zelfbediening als systeem, de verzekeringspolis van de traditionele partijen, lijkt wel onuitroeibaar. De apothekersschaal die de verdeling van de privileges regelt, is geijkt om iedereen in het bad te trekken. Weigeren zou het systeem immers grondig verstoren. Elke partij weet ook dat na een verblijf in de oppositie een inhaaloperatie gedoogd zal worden. CD&V, Open VLDen sp.a deden het als de kans zich voordeed. N-VA is bezig van die gunstmaatregel gulzig gebruik te maken. (Durven John Crombez (sp.a) en MeyremAlmaci

(Groen) op papier garanderen dat hun partij, bij een toekomstige regeringsdeelname, niet zal azen op een flinke inhaalbeurt?) Ook de jonge politici die de oude garde komen aflossen zijn vaak al besmet. Zelfs de zes staats Hervormingen hebben niet belet dat die nefaste huiscultuur gewoon mee verhuisd is. De taalgrens is op dat vlak blijkbaar geen politieke grens. Wie zei ook weer dat ons land twee democratieën herbergt? Zelfs N-VA, een partij die de verandering in haar vaandel draagt, heeft het systeem omarmd en zo de levensverlenging ervan mogelijk gemaakt.

Niemand kan zonder de politieke partijen langs de weg van de stembus macht verwerven. Die unieke sleutelpositie betekent dat hun gezondheidstoestand ook afstraalt op de staat van de verkiezingen. En dat zit in ons land niet goed. Zowat alle partijen zijn echt op de sukkel. Deze ongemakkelijke diagnose geldt niet alleen voor zowat elke partij afzonderlijk. Zij doet ook vragen rijzen over de levensvatbaarheid van het partijstelsel *as such*. Dat format om macht te oogsten en om te zetten in beleid is meer dan honderd jaar oud. Het wankelt, zoals te zien is in veel Westerse landen. Daar infiltreren outsiders in partijen met de bedoeling de politieke architectuur grondig te verbouwen. De zwakke weerstand die ze ondervinden speelt in hun voordeel.

We zijn toch niet voorbestemd om dat blijvend te ondergaan! Waarom wachten om dat duidelijk te maken ?

En de pers

Kranten, radio en televisie hebben zich terecht zeer kwaad gemaakt over wat kwam bovendrijven over het moeras onder de intercommunales. In analyses is vaak tot op het bot gegaan. Er is geschreven over een ijsberg die onder de waterlijn blijft en over besturen in het verborgene. Applaus daarvoor, zeer zeker. Toch blijft er een vraag knagen. Heeft de pers in het verleden genoeg over de systeemfouten geschreven en gepraat? Is de ijsberg genoeg gelokaliseerd? Het antwoord op die vragen waaiert twee richtingen uit.

De schrijvende pers valt het minst te verwijten. De kwaliteitskranten hebben geregeld journalisten tegels laten lichten. Ook op de opiniebladzijden is vaak alarm geslagen. Zelfs de meer populaire kranten hebben in het verleden kritische berichten gebracht. Maar de audiovisuele sector bleef achterwege. Van commerciële zenders valt dat nog enigszins te begrijpen. Hun focus ligt

elders. En zij werken niet met overheidsgeld. Maar de openbare omroep? Die lijdt al heel lang aan een fixatie op de keien en de keitjes van de Wetstraat. Het tekent de nieuwsberichten en de programma's die voor binnenlandse duiding moeten zorgen. De radionieuwsdienst zondigt nog het minst. En ook 'Terzake' is een mooie uitzondering. 'De Zevende Dag' is dan weer de beste demonstratie van hoe het niet moet. Die bijziendheid valt zelfs op in televisiereeksen die dieper bewerken te graven. Zoals 'De coulissen van de Wetstraat' en 'Wissel van de macht'. De VRT kondigt ze aan als onbekende en onvermoede vensters met zicht op 'politieke kantelmomenten'. Dat zijn dan wel gebeurtenissen waarin alleen de Wetstraat 16 en haar omgeving de hoofdrol spelen. Maar de onbetamelijke omgang met verkiezingen, de evenredigheidsregel als doping, de sluiptwegen naar de macht? Rond elk van die ontsporingen is een echt kantelmoment bloot te leggen. Er zijn in de VRT en daarbuiten zeker mensen die de drive en het talent hebben om de koers te keren. Geef ze de ruimte.

Sommige politici hebben het journalisten kwalijk genomen dat zij omstandig bericht hebben over de ontsporingen in de wereld van de intercommunales. Ze hebben zelfs opgeroepen om de heksenjacht te stoppen, want de democratie liep volgens hen schade op. Maar over de dagelijkse en routinematige belichting die zij van de politieke redacties cadeau krijgen zal je ze niet horen klagen. Er is een goede reden waarom ze, bijvoorbeeld, de openbare omroep Villa Politica hebben opgedrongen. Het optisch bedrog dat zo ontstaat belet niet alleen dat verborgen blijft wat beter belicht moet worden. Het vermijdt ook dat de bevolking zicht krijgt op wat nu reeds de democratie in positieve zin aan het veranderen is. Daarover gaat wat nu volgt.

4. Steden en gemeenten als proeftuin

Steden en gemeenten bieden veel ruimte voor innovatie en experimenten die de democratie verrijken en de verkiezingen kunnen redden. Dat heeft uiteraard met hun schaal te maken. De complexiteit is beperkter dan op de hoger gelegen plaatsen. De zichtbaarheid van succesvolle ingrepen is er groter. (Steden als Mechelen, Leuven en Kortrijk demonstreren deze dynamiek al ruim vijftien jaar.) Het signaal van de kiezer is makkelijker te ontcijferen en dus moeilijker te kapen. Wat het algemeen belang is, is beter te identificeren.

Verkiezingen, om de zes jaar, liggen ver genoeg uit elkaar om hoge koorts, die vervelende onrustzaaier, langer te ontwijken.

Is de toekomst reeds begonnen?

België telde vijftig jaar geleden 2586 gemeenten, waarin hoofdzakelijk louter lokale partijen actief waren. In de late jaren 1970 is in een grote fusieoperatie het aantal herleid tot 596. Dat was voor de top van de gevestigde partijen het startsein voor de verovering van het plaatselijke politieke landschap. Het is gekneed naar het beeld en de gelijkenis van wat op het nationale vlak al aanwezig was. Die vorm van kolonisering heeft tot op vandaag standgehouden. Daar zou nu wel verandering in kunnen komen. Twee ontwikkelingen zijn er de motor van.

Het gesukkel van de moederpartijen inspireert lokale politici en burgers om op zoek te gaan naar alternatieven. Soms gaat het om allianties, tussen sp.a en Groen in Gent bijvoorbeeld, die als langlopend zijn bedoeld. Elders duikt de formule van de stadspartij op, zoals in Oostende. Daar is de band met de hoofdkwartieren al zwakker. Er verschijnen in enkele gemeenten ook spelers op de kiesmarkt die meer burgerbeweging zijn dan partij. Zij spiegelen zich aan het succes van voorgangers in het buitenland. De verscheidenheid aan initiatieven is dus groot en nog niet adequaat in kaart te brengen. Hoe duurzaam dat alles zal zijn is een open vraag. Mogen we toch zeggen dat de ban gebroken is?

Wijk- en buurtcomités zijn in aantal en in betekenis fel gegroeid. Dat is de tweede ontwikkeling. Zij staan model voor een veel omvattender fenomeen: de lokale versie van wat deliberatieve democratie heet. In die bedding kunnen een meer eigentijds burgerschap en partijbestel tot ontwikkeling komen. Dat is goed te zien op plaatsen waar het schepencollege bewonersgroepen uitnodigt om een rol te spelen in de opmaak van de begroting. De meerwaarde voor de burgers die in deze activiteit betrokken worden, is groot. Zij doen ervaring op met *self-government*, gaan inzien dat de rechten van een individu of groep kunnen botsen met het algemeen belang, beseffen dat compromissen vaak onafwendbaar zijn, voelen dat politiek activisme resultaat kan boeken, vertrouwen meer in anderen. Kortom, hun politieke en sociale vaardigheden nemen toe. Zo kunnen zij vervellen van passieve klant van de overheid tot coproductent. Ook de politici winnen. Hun

agenda sluit beter aan bij wat er in de bevolking leeft. Burgers reiken cruciale kennis aan. (Dat is wat in het Antwerpse Oosterweeldossier is gebeurd.) Het vertrouwen van kiezers in de politiek, de verkiezingen en de democratie groeit. De doorleefde ervaringen die lokale ontwikkelingen bieden, wekken leven.

Beide trends, de zoektocht naar alternatieve partijvorming en de komst van deliberatieve initiatieven, versterken elkaar. Voor de beschrijving daarvan ga ik te rade bij Filip De Rynck, hoogleraar aan de universiteit Gent. In een publicatie van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (*Lokale politiek & democratie*, 2017) schrijft hij: ‘Democratie verandert door praktijken en dat zijn heel vaak en vooral lokale praktijken’. Daar zit ‘geen groot masterplan’ achter. Ze zijn ‘brokkelig, fragmentair, hier tijdelijk en ginds dan weer niet.’ En ze veranderen voortdurend ‘onder invloed van autonome burgerinitiatieven, van gewilde of ongevraagde participatieve praktijken, die zich opdringen of die zich handig in het politieke stelsel nestelen.’ (p. 148).

Vermijd besmetting met het partijpolitieke virus

So far, so good. Maar, parallel met de lokale vernieuwingsdrang neemt de bemoeizucht van de nationale partijen nog toe. Opnieuw Filip De Rynck. ‘In de laatste twintig jaar zijn de lokale partijen steeds meer franchisehouders’ van de partijtop geworden. Zij zijn ‘de speelbal van een spel op een veel groter schaakbord.’ En daarom ‘nu vooral tot uitsluitend vehikels voor de organisatie van de lokale verkiezingen.’ (p. 150). Wat dat laatste concreet betekent zou goed te voelen kunnen zijn als oktober 2018 dichterbij komt. Stroomlijning van de plaatselijke campagnes, zowel wat de lijstvorming als het programma betreft. Vanuit Brussel aangestuurde marketingtechnieken. Misschien wel één enkele, nationale slogan. En eens de stemmen geteld zijn, een coalitievorming die naadloos aansluit bij wat de top op dat moment nodig vindt – hoogstwaarschijnlijk met het oog op de samenvallende verkiezingen in 2019. Het zou, als het inderdaad zo loopt, een hernieuwde besmetting met het partijpolitieke virus zijn. Het is aan de hoofdkwartieren in Brussel om te tonen dat zij de lokale route naar vernieuwing niet gaan blokkeren.

Tot slot

Een citaat van José Samarago (*De stad der zienden*) zette de begintoon van dit essay. Laat me het met hem ook afsluiten.

'... wat heb je eraan dat het je onvervreemdbaar recht is als ze zeggen dat je dat recht in homeopathische doses dient te gebruiken...' (p. 58)

Het stemrecht redder is een estafettesport. Het zijn de burgers die aan de start moeten staan. De weg loopt langs wat we het middenveld noemen. De klassieke media hebben al bewezen dat zij nu en dan de burgers kunnen aflossen. Voor de politieke klasse bestaat de eerste stap erin om in te zien dat de tijd dringt. Dat zieke verkiezingen ook de democratie besmetten. Daarom mag, na 2019, in geen enkele regering een minister van politieke vernieuwbouw ontbreken.

'Het is interessant om te zien, zei hij, hoe woorden ongemerkt van betekenis veranderen, hoe we ze soms gebruiken om er precies het tegendeel mee te zeggen van wat ze vroeger uitdrukten en wat ze in zekere zin, als een wegstervende echo, nog steeds uitdrukken ...' (p. 60)

'Verkiezingen zijn het hart van de democratie.' 'Het stemrecht is heilig.' 'De kiezers hebben het laatste woord.' 'Volksvertegenwoordigers regeren in onze naam.' 'Het primaat van de politiek hoort hen toe.' 'Partijpolitieke benoemingen brengen stabiliteit.' Het is tijd om te zoeken naar woorden en zinnen die niet versleten en niet onverteerbaar eufemistisch zijn.

'... wat kwam doordat de burgers van dit land niet de heilzame gewoonte hadden alle rechten die de grondwet hun toekende op te eisen, zodat het helemaal niet vreemd was, en zelfs logisch, dat men niet eens had gemerkt dat die rechten tijdelijk terzijde waren gesteld.' (p. 58)

Denk niet dat de democratie alleen met een of andere big bang kan sterven. Zo zal het niet gaan. Zij zal stapvoets verdwijnen. En het is nu al bezig. Er zijn dus redenen genoeg om de rechten die 'tijdelijk terzijde zijn gesteld' te heroveren.

Dank

Marc Hooghe was al bij het ontstaan van mijn *De democratie voorbij* de man die mij aan het schrijven zette. Ook deze keer gaf hij met zijn aanstekelijk enthousiasme het startsein. Zijn aanbod om een groot gedeelte van mijn publicaties met een nieuwe website (www.luchuyse.be) digitaal toegankelijk te maken, kon ik niet afslaan. Christine Vanderwaeren en Greet Louw hebben die arbeidsintensieve operatie tot een goed einde gebracht.

Red de verkiezingen. Een routeplanner leek een bijzonder geschikte manier om de geboorte van de website te vieren. Marc was eens te meer de ideale sparringpartner. Voor elk argument brengt hij een tegenargument aan. Inspiratie vond ik ook bij Johan Ackaert, Ides Debruyne, Filip De Rynck, Bart Somers en André Van Halewyck. David Van Reybrouck las en verrijkte het manuscript. Mark Van Steenkiste, mijn vertrouwde eindredacteur bij uitgeverij Van Halewyck, wist opnieuw een tekst van mij toegankelijker en trefzekerder te maken.